

Michał Pietrzkiewicz*
(tłumaczenie i opracowanie)

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 listopada 2023 r. w sprawie *Kračunova vs. Bułgaria*, dotyczącej obowiązku państw zapewnienia ofiarom handlu ludźmi możliwości dochodzenia odszkodowania od ich oprawców, skarga nr 18269/18*

Judgement of the European Court of Human Rights of 28 November 2023 in the Case of *Kračunova v. Bulgaria* Regarding the Obligation of States to Ensure that Victims of Human Trafficking Have the Possibility to Seek Compensation from Their Perpetrators, Application no. 18269/18

The European Court of Human Rights, in its judgement of 28 November 2023 in the case of *Kračunova v. Bulgaria*, ruled that Bulgaria had violated the provisions of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms due to its refusal to recognise the compensation claim of the applicant, who was a victim of human trafficking. The Court found that, under Article 4 of the Convention, States have an obligation to ensure that victims of human trafficking have the possibility to seek compensation for material benefits unlawfully gained by pimps.

Keywords: Bulgaria, compensation, human trafficking, European Court of Human Rights

Europejski Trybunał Praw Człowieka w swoim wyroku z dnia 28 listopada 2023 r. w sprawie *Kračunova vs. Bułgaria* orzekł, że Bułgaria naruszyła przepisy Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z powodu odmowy uznania roszczenia odszkodowawczego wnioskodawczyni, która była ofiarą handlu ludźmi. Trybunał uznał, że zgodnie z art. 4 Konwencji państwa mają obowiązek zapewnić ofiarom handlu ludźmi możliwość dochodzenia odszkodowania za korzyści materialne bezprawnie uzyskane przez sutenerów.

Słowa kluczowe: Bułgaria, odszkodowanie, handel ludźmi, Europejski Trybunał Praw Człowieka

* **Michał Pietrzkiewicz**

Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji, Polska
University of Warsaw, Faculty of Law and Administration, Poland
m.pietrzkiew@student.uw.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-2983-6613>

- Wyrok został opublikowany na stronie internetowej Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:\[%22001-229129%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:[%22001-229129%22]%7D)>, dostęp 20 IX 2024.

Wprowadzenie

Sprawa, którą rozpatrywał Europejski Trybunał Praw Człowieka [dalej: ETPC], dotyczyła istnienia obowiązku umożliwienia przez państwo dochodzenia odszkodowania ofiarom handlu ludźmi od swego sutenera z tytułu utraconych korzyści materialnych. Zasluguje ona na szczególną uwagę, pierwszy raz bowiem ETPC, zajmując się skargami ofiar handlu ludźmi, wykreował zasadę, zgodnie z którą państwa są zobowiązane zapewnić im możliwość dochodzenia odszkodowania z tytułu utraconych zysków.

Skarżącą była Daniela Danailova Kračunova, 33-letnia obywatelka Bułgarii. Kobieta mieszkała w niewielkiej miejscowości wspólnie z rodziną, z którą jej relacje nie układały się najlepiej. W kwietniu 2012 r. po kłótni z rodzicami skontaktowała się ze znajomym, który był sutenerem. Kobieta początkowo zamieszkała w jego domu wraz z jego rodziną. Następnie za namową mężczyzny zaczęła się trudnić prostytutką.

Skarżąca codziennie uprawiała prostytutkę na obwodnicy Sofii, była tam wielokrotnie zatrzymywana przez policję. Z czasem chciała zrezygnować z tego procederu, ale bała się reakcji sutenera, który rzekomo stosował wobec niej szantaż. W lutym 2013 r. została ponownie zatrzymana przez policję. Wówczas jednak poprosiła funkcjonariuszy o udzielenie jej pomocy.

Policja wszczęła postępowanie przeciwko sutenerowi. Postawiono mu zarzut handlu ludźmi oraz podżegania do prostytutki. Czyny te penalizuje bułgarski kodeks karny. Skarżąca przystąpiła do postępowania jako oskarżyciel posiłkowy. Jednocześnie wniosła roszczenie odszkodowawcze za szkodę pieniężną, jaka miała powstać przez zagarnięcie przez sutenera środków pieniężnych pochodzących z prostytutki.

Sąd jednak odrzucił to roszczenie, dotyczyło ono bowiem pieniędzy pozyskanych w wyniku czynu nieobyczajnego oraz przestępczego. Skarżącej przyznano jedynie zadośćuczynienie za szkody niemajątkowe. Kobieta zaskarżyła wyrok sądu pierwszej instancji, jednak jego rozstrzygnięcie zostało podtrzymane przez sąd drugiej instancji.

Bułgarskie prawo penalizuje m.in. rekrutację, transport, przechowywanie lub przyjmowanie osób w celu wykorzystywania ich do pracy seksualnej. Przestępstwo to ma także swój typ kwalifikowany. Chodzi m.in. o przymus lub oszustwo, uprowadzenie lub nielegalne pozbawienie wolności, wykorzystanie bezbronności lub obietnicę, dawanie lub otrzymywanie świadczeń. Osobno stypizowanymi przestępstwami są podżeganie do prostytutki oraz czerpanie zysków w sposób niezgodny z prawem lub nieobyczajny.

Orzecznictwo bułgarskich sądów nie było jednoznaczne w kwestii uznania pieniędzy pochodzących z prostytutki za nieobyczajne źródło dochodów. Z pewnością jednak nie traktowano tak pozyskanych środków za niezgodne z prawem. Obowiązywał ponadto przepadek korzyści uzyskanych w wyniku przestępstwa, ponieważ nie uznano prawa do roszczenia o odszkodowanie od sutenera z tytułu utraconych zysków. Bułgarskie prawo przewidywało natomiast odszkodowanie od państwa wypłacane ofiarom przestępstw, lecz jego wysokość nie satysfakcjonowała skarżącej. We wrześniu

2022 r. bułgarski Trybunał Konstytucyjny uznał jednak przepis dotyczący czerpania zysków z czynów przestępczych i nieobyczajnych za niezgodny z konstytucją.

Skarżąca wniosła skargę do ETPC. Podnosiła, że nie miała do dyspozycji drogi prawnej, za pośrednictwem której mogłaby domagać się odszkodowania od sutenera. ETPC orzekł, że doszło do naruszenia art. 4 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹ [dalej: Konwencja] przez Bułgarię. Uznał, że na państwie ciąży pozytywny obowiązek umożliwienia ofiarom handlu ludźmi dochodzenia odszkodowania od stręczycieli z tytułu utraconych zysków. Jednocześnie ETPC podkreślił, że możliwość dochodzenia odszkodowania w związku z utraconymi dochodami stanowi jeden ze sposobów godnego powrotu do normalności.

Stanowisko Trybunału

1. Sprawa dotyczy głównie dwóch pytań: (a) czy art. 4 Konwencji ustanawia pozytywny obowiązek umożliwienia ofiarom handlu ludźmi dochodzenia odszkodowania w związku z utraconymi zyskami od handlarzy/sutenerów oraz (b) czy i w jakich okolicznościach można uniknąć takiego obowiązku w odniesieniu do pieniędzy uzyskanych przez ofiarę w wyniku prostytucji i odebranych przez sutenera.

18. Na początku procesu X (sutenera) w Sądzie Okręgowym w Sofii skarżąca złożyła wniosek o zezwolenie na przystąpienie do postępowania jako oskarżyciel posiłkowy i wniesienie roszczenia odszkodowawczego, które opierało się na szacowanych zyskach z prostytucji, które X rzekomo jej zabrał. Ubiegała się również o zadośćuczynienie za szkody niemajątkowe.

123. Skarżąca podnosiła, że nie miała do dyspozycji drogi prawnej, za pośrednictwem której mogłaby domagać się od X odszkodowania za dochody z prostytucji, które jej zabrał. Powoływała się na art. 4 i 13 Konwencji.

124. Nie wypowiadając się jeszcze, czy art. 4 Konwencji ma zastosowanie i ustanawia pozytywny obowiązek zgodnie z tym, co utrzymywała skarżąca, Trybunał stwierdza, że kwestie podniesione w skardze powinny być rozpatrywane wyłącznie z perspektywy tego artykułu. W takich sytuacjach skargi na podstawie art. 13 Konwencji są jedynie przeformułowaniem tych na podstawie przepisu materialnego.

126. Rząd [Republiki Bułgarii] podnosił, że art. 4 Konwencji nie ma zastosowania, gdyż skarżąca nie wyczerpała krajowej drogi odwoławczej, oraz że skarga była oczywiście bezzasadna.

127. Na poparcie tych twierdzeń rząd wskazał, że X został oskarżony i skazany na podstawie art. 159a § 1 bułgarskiego kodeksu karnego, którego treść była szersza niż międzynarodowa definicja handlu ludźmi. Jedynie przestępstwo kwalifikowane na podstawie art. 159a § 2 odpowiadało definicji międzynarodowej. Wyrok skazujący

¹ Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284.

w odniesieniu do podstawowego przestępstwa był zatem niewystarczający do powołania się na art. 4 Konwencji. Rząd zauważył też, że skarżąca brała udział w postępowaniu karnym przeciwko X, ale nie zakwestionowała sposobu, w jaki władze sklasyfikowały jego przestępstwo. [...] W świetle tych spostrzeżeń nie można powiedzieć, że właściwie sformułowała skargę na podstawie art. 4 Konwencji lub że oddalenie jej roszczenia o odszkodowanie za utracone zyski wymagało ochrony na podstawie tego przepisu.

128. Rząd wskazał ponadto, że bułgarskie sądy nie uznały za wiarygodne twierdzeń skarżącej, że nie była świadoma rodzaju pracy, którą X jej zaoferuje, ani że jej groził. Fakt, że zachował jej dowód tożsamości, nie świadczył również jednoznacznie o handlu ludźmi. Rząd podnosił także, że nie można uznać, iż [skarżąca] nie była w stanie uciec od X, gdyż mężczyzna zatrzymywał jej zarobki. Potencjalne przywiązanie emocjonalne skarżącej do X ani stan jej zdrowia psychicznego nie mogły uczynić z niej osoby tak bezwolnej wobec X, żeby mógł on wykorzystać jej uległość. Sytuacja skarżącej nie dotyczyła zatem handlu ludźmi ani przymusowej prostytucji, a art. 4 Konwencji nie ma zastosowania.

129. Skarżąca odpowiedziała, że X użył „środków” do handlu nią poprzez wykorzystanie jej bezbronności. Podnosiła w związku z tym, że pochodzi z małej wioski i była bezrobotna, gdy poznała X. Co więcej, cierpiała w tym czasie na chorobę afektywną dwubiegunową i miała epizod manii (jednym z objawów było zwiększone libido). Przywiązała się również emocjonalnie do X, który wykorzystał połączenie tych czynników, aby przekonać ją do zaangażowania się w prostytucję.

130. Skarżąca argumentowała ponadto, że nierozsądne było oczekiwanie, że zakwestionuje sposób, w jaki władze skategoryzowały przestępstwo X. Nie korzystała z usług adwokata podczas śledztwa przeciwko niemu, a zgodnie z prawem nie można było zwrócić się do sądu o ponowne zaklasyfikowanie przestępstwa jako poważniejszego. Niemniej wezwwała sądy do potraktowania zachowań, jakich dopuścił się wobec niej X, aby skłonić ją do zaangażowania się w prostytucję, jako okoliczności obciążającej. Sutener wykorzystał ją, m.in. zatrzymując większość jej pieniędzy i nakłaniając, aby uprawiała nierząd w nadmiernych godzinach oraz w niebezpiecznych warunkach.

131. Podsumowując, skarżąca twierdziła, że padła ofiarą handlu ludźmi, a działania X w stosunku do niej dotyczą art. 4 Konwencji.

132. Zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału pytanie, czy sprawa obejmuje wszystkie elementy handlu ludźmi – i czy w związku z tym art. 4 Konwencji ma zastosowanie – jest jednym z faktów, które należy zbadać w świetle wszystkich okoliczności sprawy. (*Vide* [...] V.C.L. i A.N. vs. Wielka Brytania, skargi nr 77587/12 i 74603/12, § 149, [wyrok z dnia] 16 lutego 2021 r.; oraz *Zoletic i inni vs. Azerbejdżan*, skarga nr 20116/12, § 157, [wyrok z dnia] 7 października 2021 r.).

135. Wydaje się, że zgodnie z bułgarskim prawem żadna z ról procesowych, w których występowała skarżąca, nie dała jej prawa do wypowiedzenia się co do zarzutów, które miały zostać postawione X. Nie miała więc możliwościawnioskowania o to, by X został oskarżony o kwalifikowane przestępstwo handlu ludźmi. Zbędne jest zatem badanie, czy mogła to zrobić w praktyce. Wystarczy zauważyć, że na poparcie

swoich roszczeń odszkodowawczych odniosła się do środków stosowanych przez X w celu zmuszenia jej do prostytucji dla jego korzyści.

136. Zarzut rządu co do braku wyczerpania krajowej drogi odwoławczej musi zostać oddalony.

137. Skarga nie jest ponadto ewidentnie bezzasadna zgodnie z zarzutem rządu, którego sprzeciw w tym względzie musi zatem zostać oddalony. Nie jest też niedopuszczalna z innych powodów. Należy ją wobec tego uznać za dopuszczalną.

138. Skarżąca stwierdziła, że padła ofiarą przestępstwa, które przyniosło korzyści finansowe jej sutenerowi. Najistotniejszą kwestią jest to, czy art. 4 Konwencji wymaga, aby ktoś, kto wykorzystał drugą osobę do prostytucji, zrekompensował jej bezprawne korzyści, które uzyskał z tego wyzysku. Art. 4 należy interpretować nie tylko jako wymagający skutecznego dochodzenia w sprawie czynów, których przepis ten dotyczy, lecz także jako przewidujący możliwość przynajmniej ubiegania się o odszkodowanie za te czyny. Chociaż skarżąca była w pełni zadowolona ze środków karnoprawnych podjętych przeciwko X oraz z nakazu zapłaty zadośćuczynienia za szkody niemajątkowe, jej zdaniem konieczne było również dopuszczenie jej roszczenia o odszkodowanie z tytułu utraconych korzyści finansowych. Jednak zgodnie z przyjętą interpretacją bułgarskie sądy twierdzą, że były one zobowiązane do oddalenia jej roszczenia i nie było alternatywnych dróg prawnych.

139. W dodatkowych uwagach złożonych po tym, jak bułgarski Trybunał Konstytucyjny uznał art. 329 § 1 kodeksu karnego za niekonstytucyjny, skarżąca zauważyła, że wyrok Trybunału Konstytucyjnego nie naprawił jej indywidualnej sytuacji, ponieważ nie mógł służyć jako podstawa do ponownego wszczęcia postępowania przeciwko X. Ponadto wyrok nie stworzył w wyraźny sposób drogi do dochodzenia odszkodowania w związku z utraconymi zyskami z prostytucji.

140. Rząd zwrócił uwagę, że sądy zaledwie pięciu Układających się Stron Konwencji umożliwiają wniesienie roszczeń przez ofiary prostytucji, mające na celu zwrot utraconych korzyści majątkowych. W świetle tych odmiennych krajowych podejść sprawa pozostawała w uznaniu każdego państwa i poza granicami pozytywnych obowiązków wynikających z art. 4 Konwencji.

145. Jak ustalił Trybunał, handel ludźmi wchodzi w zakres art. 4 Konwencji. Dzieje się tak jednak tylko wtedy, gdy występują wszystkie trzy elementy definicji handlu ludźmi określone w art. 3(a) protokołu z Palermo² i art. 4(a) Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi³ – często określane jako „działanie”, „środek” i „cel” (*vide* [...] V.C.L. i A.N. vs. Wielka Brytania, § 149, oraz *Zoletic i in.*, § 155).

² Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz.U. z 2005 r. nr 18, poz. 160.

³ Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (ratyfikowana na podstawie ustawy z dnia 29 lutego 1952 r.), Dz.U. nr 41, poz. 278.

146. [...] Fakt, że X został oskarżony i skazany na podstawie art. 159a § 1 kodeksu karnego, zgodnie z którym przestępstwo handlu ludźmi jest popełniane, nawet gdy element „środki” nie występuje, nie jest decydujący. Na podstawie wszystkich dostępnych mu dowodów Trybunał musi ustalić, czy wszystkie trzy elementy międzynarodowej definicji handlu ludźmi miały miejsce w przypadku skarżącej.

147. Oczywiście jest, że „działanie” i „cel” były obecne. Sąd karny, który skazał X, stwierdził na podstawie dostępnych dowodów, że sutener dwukrotnie zwerbował skarżącą i odwoził ją na miejsce wykonywania czynności seksualnych dokonywanych za zapłatą. Sąd apelacyjny następnie w pełni potwierdził te ustalenia.

148. Jeśli chodzi o „środki”, prawdą jest, że nie ma dowodów na to, że X uciekał się do przemocy lub gróźb przemocy, aby zmusić skarżącą do prostytucji dla swojej korzyści. Prawo międzynarodowe odzwierciedla jednak pogląd, że współczesny handel ludźmi odbywa się czasami za pomocą subtelniejszych środków, takich jak oszustwo, presja psychiczna i wykorzystywanie bezbronności. Skarżąca była biedną i niestabilną emocjonalnie młodą kobietą z małej wioski, która najwyraźniej miała problematyczne relacje z rodzicami. X [...] poinstruował skarżącą o praktycznych aspektach tego, jak zaangażować się w pracę seksualną, oraz zdawał się być jej „alfonsem”. Nie jest zbyt daleko idącym wniosek, że skarżąca czuła się od niego na tyle zależna, by jawnie mu się nie sprzeciwiać.

149. Zabranie przez X części zysków skarżącej musiało również doprowadzić do jej znacznej zależności od sutenera. Wstrzymywanie wynagrodzenia skarżącej stanowiło także sposób utrzymywania kontroli nad kobietą. [...] (*vide* S.M. vs. Chorwacja, skarga nr 60561/14, § 143 (viii) i 301).

151. Co istotne, podtrzymując wyrok pierwszej instancji przeciwko X, sąd apelacyjny zauważył, że skarżąca została pozbawiona możliwości swobodnego przemieszczania się lub nawiązania kontaktu z rodziną i została ukryta w domu sutenera. [...]

152. Istnieją ponadto dowody na to, że X wykorzystywał wrażliwość emocjonalną oraz podatność społeczną skarżącej, aby ją kontrolować. W szczególności manipulował nią, a ponadto zagroził, że ujawni mieszkańcom jej wioski fakt, że była prostytutką. W świetle sytuacji społecznej i rodzinnej skarżącej stanowiło to zagrożenie dla jej reputacji, które trudno uznać za nieszkodliwe (*vide, mutatis mutandis*, *Armonienė vs. Litwa*, skarga nr 36919/02, § 42, [wyrok z dnia] 25 listopada 2008 r., oraz *Biriuk vs. Litwa*, skarga nr 23373/03, § 41, [wyrok z dnia] 25 listopada 2008 r.).

153. Fakt, że skarżąca mogła przynajmniej początkowo wyrazić zgodę na pracę seksualną na korzyść X nie jest decydujący (*vide, mutatis mutandis*, *Chowdury i in.*, skarga nr 21884/15, § 96). W każdym razie zgodnie z definicją z Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi taka zgoda jest nieistotna, jeśli zastosowano którykolwiek ze „środków” handlu ludźmi. [...]

154. W świetle powyższego Trybunał jest wystarczająco przekonany, że element „środków” miał miejsce w tej sprawie.

155. Wynika z tego, że wszystkie trzy elementy międzynarodowej definicji handlu ludźmi – „działanie”, „środki” i „cel” – miały miejsce i że art. 4 Konwencji ma zastosowanie.

157. W świetle poczynionej w § 155 konkluzji zarzut rządu, że skarga jest niezgodna z postanowieniami Konwencji, należy oddalić.

158. Trybunał konsekwentnie orzekł, że art. 4 Konwencji ustanawia pozytywne zobowiązania dla Układających się Stron (*vide* S.M. vs. Chorwacja, cytowana powyżej, § 306), obejmujące obowiązek: (a) wdrożenia ram legislacyjnych i administracyjnych, które zakazują handlu ludźmi i karzą za niego; (b) w pewnych okolicznościach podjęcia środków operacyjnych w celu ochrony potencjalnych ofiar handlu ludźmi oraz (c) prowadzenia dochodzenia w sytuacjach potencjalnego handlu ludźmi.

159. [...] Trybunał zauważył, że art. 15 § 3 Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi zobowiązuje państwa do zapewnienia ofiarom handlu ludźmi prawa do otrzymania odszkodowania od sprawców. Trybunał we wcześniejszej sprawie przyjął niską kwotę odszkodowania przyznaną skarżącym jako element prowadzący do wniosku, że państwo pozwane nie zastosowało się do art. 4 Konwencji.

161. W niniejszej sprawie Trybunał po raz pierwszy staje przed pytaniem, czy na mocy art. 4 Konwencji istnieje pozytywny obowiązek umożliwienia ofiarom handlu ludźmi dochodzenia odszkodowania od sutenerów w związku z utraconymi korzyściami finansowymi.

166. Oczywiście jest, że pozytywne zobowiązania wynikające z art. 4 Konwencji mogą rozciągać się na sposób, w jaki prawo krajowe reguluje niektóre sprawy. W odniesieniu do prawa krajowego regulującego dochodzenie i przyznanie odszkodowania Trybunał miał już okazję orzekać, że brak możliwości (w ramach odpowiednich przepisów krajowych) wniesienia roszczeń o niektóre rodzaje odszkodowania stanowi naruszenie art. 2 Konwencji. [...] Nie jest decydujące, że w treści art. 4 nie poruszono kwestii pozytywnego obowiązku państw umożliwienia pozywania sutenerów o odszkodowanie z tytułu utraconych zysków przez ich ofiary.

168. Razem z art. 2 i 3 art. 4 Konwencji chroni jedną z podstawowych wartości społeczeństw demokratycznych tworzących Radę Europy, a handel ludźmi, który zagraża godności i podstawowym wolnościom ofiar, jest niezgodny z tymi wartościami. Ponadto od dawna przyjmuje się, że obowiązki Układających się Stron wynikające z art. 4 Konwencji w odniesieniu do handlu ludźmi muszą być zgodne z kompleksowym podejściem wymaganym na mocy protokołu z Palermo i Konwencji w sprawie zwalczania handlu ludźmi oraz że tylko połączenie środków (w tym środków ochrony ofiar handlu ludźmi) może być skuteczne w tym względzie. Trybunał zauważył również, że gwarancje przewidziane w prawie krajowym muszą być wystarczające, aby zapewnić skuteczną ochronę praw ofiar handlu ludźmi.

169. Do tej pory orzecznictwo Trybunału dotyczące reakcji państwa na handel ludźmi koncentrowało się na dochodzeniu i karaniu. I chociaż jest to niezbędne dla prewencji, takie środki nie mogą zniwelować szkód materialnych poniesionych przez ofiary handlu ludźmi ani praktycznie pomóc im wydobrzeć po tych doświadczeniach.

171. Możliwość dochodzenia przez ofiary handlu ludźmi odszkodowania w związku z utraconymi środkami utrzymania, zwłaszcza zatrzymywanymi przez ich sutenerów, stanowiłaby jeden ze sposobów zapewnienia *restitutio in integrum* ofiarom.

Przyczyniłoby się to również w znacznym stopniu do zachowania ich godności (poprzez zapewnienie im środków finansowych na odbudowę życia), pomocy w powrocie do zdrowia i zmniejszenia ryzyka, że ponownie padną ofiarą handlarzy. Nie można tego zatem traktować jako kwestii drugorzędnej; należy uznać to za istotną część reakcji państwa na handel ludźmi, wymaganej na mocy art. 4 Konwencji.

172. [...] Umożliwienie ofiarom odzyskania utraconych korzyści od sutenerów spowodowałoby, że nie będą oni mogli cieszyć się owocami przestępstw, zmniejszając w ten sposób zachętę ekonomiczną do popełniania przestępstw związanych z handlem ludźmi. [...] Co więcej, może to dać ofiarom dodatkową zachętę do ujawnienia handlu ludźmi, zwiększając w ten sposób szanse na pociągnięcie do odpowiedzialności handlarzy ludźmi, a tym samym zapobieganie takim przypadkom w przyszłości.

173. W świetle powyższego oraz faktu, że handel ludźmi jako zjawisko globalne znacznie zwiększył się w ostatnich latach, można stwierdzić, że art. 4 Konwencji, interpretowany w zakresie jej przedmiotu i celu oraz w sposób, który czyni jego zabezpieczenia praktycznymi i skutecznymi, nakłada na Układające się Strony pozytywny obowiązek umożliwienia ofiarom handlu uzyskania odszkodowania od handlarzy z tytułu utraconych zysków.

175. Zarówno protokół z Palermo, jak i Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi nakładają ogólny obowiązek umożliwienia ofiarom handlu ludźmi dochodzenia odszkodowania. Określają również, że odszkodowanie musi pochodzić od sprawców.

176. Informacje dostępne Trybunałowi pokazują, że w ostatnich latach nastąpiła tendencja w kierunku umożliwienia ofiarom handlu ludźmi odzyskania pieniędzy, które handlarze osiągnęli, wykorzystując swoje ofiary.

177. Powyższe rozważania rozpatrywane łącznie prowadzą do wniosku, że art. 4 Konwencji rzeczywiście ustanawia pozytywny obowiązek umożliwienia ofiarom handlu ludźmi dochodzenia od sutenerów odszkodowania z tytułu utraconych korzyści materialnych.

178. Wynika z tego, że sposób, w jaki bułgarskie sądy rozpatrzyły roszczenie skarżącej wobec X o odszkodowanie za szkodę pieniężną w odniesieniu do zysków, które rzekomo jej zabrał, podlega zbadaniu na podstawie art. 4 Konwencji.

179. Kolejne pytanie brzmi, czy oddalenie roszczenia skarżącej w stosunku do X w odniesieniu do utraconych pieniędzy było sprzeczne z pozytywnym obowiązkiem określonym w § 177. Kwestia ta musi zostać zbadana w świetle ogólnych zasad, którymi kieruje się Trybunał podczas sprawdzania, czy Układająca się Strona wywiązała się ze swoich pozytywnych zobowiązań.

180. Od czasu uznania, że niektóre postanowienia Konwencji i jej protokołów mogą prowadzić do pozytywnych zobowiązań (nawet jeśli zobowiązania te nie są wyraźnie określone w owych postanowieniach), Trybunał przyjął, że Układające się Strony mają zwykle pewien wybór w odniesieniu do sposobu, w jaki realizują te zobowiązania, oraz posiadają w związku z tym margines swobody [...].

182. Ustalając, czy państwo spełniło pozytywny obowiązek ustanowiony w tej sprawie, Trybunał bierze pod uwagę margines swobody, z którego korzysta to

państwo, oraz to, czy argumenty przedstawione przez władze krajowe co do tego, jak działały w okolicznościach sprawy, były rozsądne i proporcjonalne (*vide np. Stanevi vs. Bułgaria*, skarga nr 56352/14, § 54, 62 i 66, [wyrok z dnia] 30 maja 2023 r., w odniesieniu do pozytywnego zobowiązania na podstawie art. 2 Konwencji dotyczącego przyznania odszkodowania za śmierć bliskiego krewnego).

183. Bułgarskie sądy przytoczyły dwie podstawy odrzucenia roszczenia skarżącej przeciwko X w odniesieniu do utraconych pieniędzy: ze względu na to, że uzyskała te korzyści w drodze prostytucji, co jest sprzeczne z art. 329 § 1 bułgarskiego kodeksu karnego, oraz ze względu na naruszenie moralności publicznej.

184. W odniesieniu do pierwszej podstawy zasadniczo można przyjąć, że sądy krajowe mogą odmówić środka prawnego osobie ubiegającej się o zwrot pieniędzy uzyskanych w wyniku przestępstwa, a tym samym oddalić powództwo. W świetle orzecznictwa bułgarskich sądów na podstawie art. 329 § 1 kodeksu karnego można również przyjąć, że korzyści z prostytucji mogły być pod pewnymi warunkami nielegalne.

185. W niniejszej sprawie nie można jednak na tym poprzestać.

186. Po pierwsze, żaden organ nigdy nie sugerował, że zachowanie skarżącej spełniało wszystkie elementy konstytutywne przestępstwa wynikające z art. 329 § 1 bułgarskiego kodeksu karnego. Nigdy też nie została ona oskarżona o takie przestępstwo, a każde takie oskarżenie byłoby potencjalnie sprzeczne z pozytywnym obowiązkiem nieścigania ofiar handlu ludźmi w pewnych okolicznościach określonych w sprawie *V.C.L. i A.N. vs. Wielka Brytania* (cytowanej powyżej, § 158–159).

187. Po drugie, art. 329 § 1 kodeksu karnego został oparty, jak przyznały same bułgarskie władze, na przestarzałych socjalistycznych podstawach społecznych i był niekompatybilny z konstytucyjnymi ramami opartymi na rządach prawa i poszanowaniu praw człowieka. Właśnie z tego powodu we wrześniu 2022 r. bułgarski Trybunał Konstytucyjny uznał ten przepis za niekonstytucyjny. Trybunał Konstytucyjny zauważył, że obecna tendencja w prawie polegała na postrzeganiu prostytucji nie jako nagannego zachowania ze strony osób, które się nią parają, ale jako formy ich wykonywania przez innych oraz jako naruszenia ich praw.

188. W świetle powyższych rozważań pierwsza podstawa oddalenia roszczenia skarżącej, dotycząca źródła zarobków uzyskanych z naruszeniem prawa, nie może być zatem przyjęta jako wystarczająca.

189. Powody podane przez bułgarski Trybunał Konstytucyjny są istotne także w kontekście drugiego powodu odrzucenia roszczenia skarżącej – że sposób, w jaki uzyskała korzyści finansowe, które następnie chciała odzyskać od X, był nieobyczajny.

190. Obawy oparte na względach moralnych muszą być brane pod uwagę w tak wrażliwej dziedzinie jak prostytucja w zależności od jej rozumienia przez dane społeczeństwo. Ponadto [...] prawa człowieka powinny być głównym kryterium w projektowaniu i wdrażaniu polityki dotyczącej prostytucji i handlu ludźmi. W świetle uwag Trybunału Konstytucyjnego na temat tego, jak można postrzegać prostytucję, trudno jest zaakceptować, że decyzja nakazująca X zwrot skarżącej pieniędzy, które

jej zabrał, byłaby uważana w Bułgarii za obrazę moralności, niezależnie od faktu, że te pieniądze zostały uzyskane w wyniku prostytucji.

191. W związku z tym nie należy pomijać, że skarżąca dokładała starań, aby podkreślić, że jej skarga nie dotyczyła dobrowolnej pracy seksualnej, ale wykorzystywania w celu przymusowej prostytucji, co – jak uznał Trybunał – jest niezgodne z godnością ludzką (*vide* V.T. vs. Francja, skarga nr 37194/02, § 25, [wyrok z dnia] 11 września 2007 r., oraz S.M. vs. Chorwacja, cytowana wyżej, § 299).

192. [...] W świetle znacznego nacisku położonego na prawa ofiar handlu ludźmi w prawie międzynarodowym, a także na podstawie argumentów przedstawionych w postępowaniu przed bułgarskim Trybunałem Konstytucyjnym oraz powodów podanych przez bułgarski sąd nie można zaakceptować, że samo powołanie się na „nieobyczajny” charakter zysków skarżącej stanowiło wystarczające uzasadnienie nierealizowania obowiązku określonego w art. 4 Konwencji.

193. Nawet jeśli istniały uzasadnione powody z zakresu polityki publicznej, aby oddalić roszczenie odnoszące się do korzyści uzyskanych z prostytucji (np. że uwzględnienie takiego roszczenia może być postrzegane jako tolerowanie prostytucji lub zachęcanie do angażowania się w nią), to w niniejszej sprawie takie powody są wbrew polityce publicznej przeciwko handlowi ludźmi oraz na rzecz ochrony jej ofiar, do której nie tylko Trybunał, lecz także władze bułgarskie przywiązują znaczną wagę.

194. Nie wydaje się, żeby skarżąca miała inne możliwości dochodzenia odszkodowania w odniesieniu do pieniędzy rzekomo odebranych jej przez X lub równoważnego odszkodowania.

196. Nie wydaje się również, że skarżąca mogła ubiegać się o takie odszkodowanie i uzyskać je za pośrednictwem ogólnego programu odszkodowań dla ofiar przestępstw. System ten przewiduje rekompensatę w odniesieniu do utraconych zysków, ale powinny one pochodzić z uzasadnionego źródła niezwiązanego z danym przestępstwem. Skarżąca miała rok po uprawomocnieniu się wyroku wydanego w postępowaniu przeciwko X, przez który mogła ubiegać się o odszkodowanie w ramach tego programu i, jak już wspomniano, w tym czasie zyski z prostytucji były nadal postrzegane jako sprzeczne z bułgarskim prawem. Ponadto odszkodowanie w ramach tego systemu jest ograniczone kwotowo, podczas gdy roszczenie skarżącej dotyczyło znacznie wyższej kwoty.

197. Wynika z tego, że decyzja o oddaleniu roszczenia skarżącej przeciwko X nie może być postrzegana jako osiągnięcie sprawiedliwej równowagi między jej prawami wynikającymi z art. 4 Konwencji a interesem społecznym, niezależnie od marginesu swobody oceny państwa pozwanego.

198. W związku z tym doszło do naruszenia art. 4 Konwencji.

200. Skarżąca zażądała 22 500 lewów bułgarskich (BGN) (11 504 euro – EUR) w związku ze szkodą pieniężną, zauważając, że była to kwota oddalonego roszczenia, które złożyła przeciwko X w związku z utraconymi zyskami.

204. Skarżąca zażądała 10 000 EUR zadośćuczynienia za szkody niemajątkowe. Jej zdaniem kwota ta odpowiadała charakterowi naruszenia.

205. Rząd stwierdził, że biorąc pod uwagę charakter naruszenia, roszczenie skarżącej było wygórowane. Handel, którego padła ofiarą, został skutecznie zbadany, a jej roszczenie o zadośćuczynienie za szkody niemajątkowe przeciwko X w związku z tym handlem zostało w pełni dopuszczone.

206. Skarżąca musiała doświadczyć pewnych cierpień psychicznych z powodu oddalenia jej roszczenia. Orzekając zgodnie z wymogami art. 41 Konwencji oraz biorąc pod uwagę w szczególności charakter naruszenia, Trybunał przyznaje skarżącej 6000 EUR wraz z odsetkami.

Bibliografia

- Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U. z 1993 r. nr 61, poz. 284.
- Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (ratyfikowana na podstawie ustawy z dnia 29 lutego 1952 r.), Dz.U. nr 41, poz. 278.
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r., Dz.U. z 2005 r. nr 18, poz. 160.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 28 listopada 2023 r. w sprawie *Kračunova vs. Bułgaria*, skarga nr 18269/18, ECLI:CE:ECHR:2023:1128JUD001826918, <[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-229129%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-229129%22]})>, dostęp 20 IX 2024.